

ȘCOLI ȘI DASCĂLI

Colegiul Vasilian (1640 - 1714)

În istoria culturală a Moldovei, secolul al XVII-lea marchează o nouă etapă în care spiritul românesc, eliberat de influența slavonă, își găsește noi forme de manifestare, prin apariția unor opere importante precum versurile lui Dosoftei, proza lui Varlaam, cronicile Urecheștilor, Costineștilor și cele ale lui Ion Neculce, dezvoltarea învățământului și a artei, afirmarea conștiinței originii latine și a unității de neam. Un rol important în afirmarea culturii românești din acest principat l-a jucat Colegiul înființat de către domnitorul Vasile Lupu în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, după modelul celui kievean deschis de Petru Movilă.

Data fondării acestei școli a constituit, până de curând, o problemă controversată a istoriografiei românești, în condițiile în care documentele mănăstirii Trei Ierarhi se află în arhivele bisericilor de la Muntele Athos, nefiind până în prezent editate în totalitate. Studiile referitoare la această temă, apărute din primele decenii ale secolului al XX-lea și până în anul 2009, plasau înființarea instituției în intervalul 1639-1644. Cu toate acestea, plecând de la analiza surselor indirecte, am apreciat că acest eveniment a avut loc în prima parte a domniei lui Vasile Lupu, dar nu mai devreme de 6 mai 1639, când biserica Trei Ierarhi a fost sfințită¹. Pe de altă parte, am considerat că pe parcursul anului următor școala a început să funcționeze, deoarece, într-o scrisoare din 7 aprilie 1640 a lui Petru Movilă către țarul Moscovei, cărturarul moldovean menționa că profesorii ceruți de domnitor au fost trimiși la Iași². Ipoteza noastră este întărită de numărul mare de acte interne emise de către domnitorul Vasile Lupu în anii 1639-1640, când voievodul moldovean a făcut numeroase danii către acest lăcaș³, potențial indiciu că necesitățile au sporit odată cu înființarea școlii. Actul care a stat la baza fondării Colegiului Vasilian, emis la 9 mai 1640, a fost descoperit într-un pachet de documente muntenesti din arhiva mănăstirii Ivir de la Muntele Athos, păstrându-se acolo din pricina faptului că egumenia bisericii Trei Ierarhi era acordată câte unui reprezentant al uneia dintre mănăstirile athonite⁴.

În perioada înființării Colegiului, domnitorul Moldovei a fost în legătură permanentă cu mitropolitul Kievului, Petru Movilă, care jucase un rol important în dezvoltarea învățământului din Rusia Mică prin fondarea unei școli elementare, transformată ulterior în școală superioară, cu studiul limbilor slavă, latină și greacă, asemănătoare cu academiile catolice, în ceea ce privește cunoștințele predate⁵. La cererea domnitorului Moldovei, Petru Movilă a trimis profesori de seamă la Școala

¹Melkisedek Ștefănescu, *Notițe istorice și arheologice de pre la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1885, p. 169.

²P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Moghilă, archevêque de Kiev, dans les Principautés Roumaines*, în *Mélanges de l'École Roumaine en France*, Paris, 1926, p. 62.

³Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, Editura Dosoftei, 1999, pp. 352, 363-369, 374, 376-381.

⁴Petronel Zahariuc, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, în „*Studii și Materiale de Istorie Medie*”, vol. XXVII, 2009, pp. 252-253.

⁵P. Panaitescu, *Petru Movilă și românii*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, București, anul 1942, nr. 9-10, p. 403.

Vasiliană din Iași, precum și litere, pentru înființarea unei tipografii. În fruntea acelor călugări învățați se afla Sofronie Poceațki, elev al lui Petru Movilă, pe care acesta din urmă îl trimisese la studii în apusul Europei. Înainte de sosirea sa în Moldova, Sofronie Poceațki fusese profesor de retorică în cadrul Colegiului Frăției ortodoxe din Kiev, apoi rector al instituției, conducând în același timp și tipografia. După venirea sa la Iași, el a fost numit egumen al mănăstirii Trei Ierarhi și a preluat conducerea tipografiei și a Școlii Vasiliene, unde i-a instruit pe tineri „în litere și moravuri”, predând gramatica, sintaxa latină, poetica și „alte lucruri mai înalte”⁶.

Deoarece nu s-au descoperit, până în prezent, documente cu privire la planul de învățământ, instituția înființată de către domnitorul Vasile Lupu a fost considerată fie o „înaltă școală de slavonie”, fie un „colegiu latin”, organizat după modelul instituției din Kiev - care, la rândul său, copia structura școlilor latine din Occident - , fie o „școală grecească”⁷. Misionarii catolici care au străbătut Moldova în acea perioadă au prezentat-o ca o școală latină, după modelul colegiilor ținute de iezuiți în Polonia. Bandinus, bunăoară, relatează că învățăceii rosteau în fața domnitorului Vasile Lupu și a curții sale discursuri atât în limba latină, cât și în limba română⁸. Cu toate acestea, presupunem că profesorii veniți de la Kiev au ținut și cursuri de limba slavonă pentru a forma tineri care să descifreze documentele vechi de cancelarie, un argument în plus constituindu-l faptul că la tipografia înființată de către domnitorul Vasile Lupu se tipăreau cărți în această limbă⁹. De asemenea, apreciem că și limba greacă s-a studiat chiar de la fondarea școlii, altfel neputându-se explica insistențele exprimate de către domnitorul Vasile Lupu, în anul 1642, față de Frăția ortodoxă din Liov pentru trimiterea literelor grecești. În aceeași ordine de idei, numărul erudiților eleni care se aflau în Moldova în acea perioadă era destul de mare și nu era nevoie să se aducă profesori de la Kiev¹⁰. În aceste condiții, considerăm că erau predate toate cele trei limbi - slavonă, greacă și latină - însă cea din urmă a stat, inițial, la baza studiilor de la Colegiul Vasilian, așa cum se întâmpla și în cazul instituției similare din Kiev.

Învățarea limbii române la Colegiul Vasilian este demonstrată de mărturiile lui Paul de Alep, care scria că Vasile Lupu a zidit un colegiu românesc, a tipărit cărți în limba română și că în biserica domnească, în partea dreapta a corului, rugăciunile se cântau în grecește, iar în partea stângă, în românește¹¹. Ipoteza de mai sus este întărită de Dimitrie Cantemir, care consemna în opera sa că, în vremea acestui domn, a început în biserică să se citească în limba maternă. Pregătirea religioasă a școlărilor ocupa și ea un loc important, același cărturar moldovean susținând că ucenicii învățau

⁶Melkisedek Ștefănescu, op. cit., pp. 193-194, 197; Constantin I. Andreescu, *Evoluția învățământului în Moldova și istoricul Liceului Național din Iași*, Iași, Tipografia Brawo, 1935, p. 7.

⁷*Istoria învățământului din România*, coord. C. C. Giurescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, pp. 40-42; P. P. Panaitescu, op. cit., p. 409; Ștefan Bărsănescu, *Academia domnească din Iași 1714-1821*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962, p. 19.

⁸Marco Bandini, *Codex. Vizitarea generală a tuturor Bisericilor Catolice de rit roman din Provincia Moldavia 1644-1646*, Iași, Editura Presa Bună, 2006, p. 246.

⁹V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, vol. IV, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 22.

¹⁰P. P. Panaitescu, op. cit., p. 409, p. 411.

¹¹*Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 46-48.

și cărțile bisericești¹². Pe lângă disciplinele menționate mai sus, erau studiate, cel mai probabil, și aritmetica, poezia, retorica, filosofia, materii prevăzute în planul de învățământ al Colegiului din Kiev¹³.

În ceea ce privește nivelul școlii, abordările din literatura de specialitate nu sunt convergente. Într-un studiu dedicat școlii de la Trei Ierarhi, Mihail Avădanei concluziona că aceasta a fost un așezământ cu „trăsături de academie, nu universitate, dar nici colegiu (liceu)”. Același autor afirma mai departe că această școală era „prima instituție cu elemente de învățământ superior din Moldova și cea mai veche din țara noastră”¹⁴. În schimb, Ștefan Bârsănescu era de altă părere, apreciind că programa de studii de la Trei Ierarhi arăta că este vorba de un colegiu medieval, în timp ce începutul învățământului superior din Moldova trebuia plasat în 1755. La aceeași concluzie a ajuns și istoricul N. Iorga, în timp ce Ilie Minea considera așezământul lui Vasile Lupu chiar începutul învățământului universitar din Iași, în „formă veche, kieveană”¹⁵. Analizând opiniile expuse mai sus, precum și evoluția învățământului din Moldova pe o perioadă mai îndelungată (1640-1835), considerăm că, în ceea ce privește nivelul școlii, nu trebuie să încercăm o evaluare în funcție de organizarea sistemului de învățământ din zilele noastre. Această instituție a stat atât la baza învățământului secundar, cât și a celui superior, universitar. Astfel, nu era o instituție de învățământ mediu sau superior, ci una care grupa studiile corespunzătoare ambelor trepte de învățământ din zilele noastre, similară cu școala din Kiev sau filială a acesteia. Ilustrativă este formula găsită de istoricul Gabriel Bădărău, care afirma că înființarea Colegiului Vasilian din Iași semnifică „începuturile unei noi etape în istoria școlii de la noi, apariția etajului superior celui elementar în învățământul românesc”¹⁶.

Pentru a asigura veniturile necesare pentru funcționarea școlii, domnitorul Vasile Lupu a înzestrat instituția cu numeroase moșii, scutite de la plata dărilor către Visterie, și i-a acordat toate fondurile mănăstirii, așa cum ne demonstrează actul care a stat la baza fondării ei: „Pentru un asemenea lucru plăcut lui Dumnezeu le-am dat, ca să le fie pentru învățătura a celor mici și celor mari, a noastră mai sus scrisă mănăstire le-am dat-o lor, cu tot venitul și cu toate ocinile, *ca să le fie lor pentru hrană și îmbrăcăminte*”¹⁷. De altfel, în perioada în care a fost construită și pictată biserica Trei Ierarhi (1637-1642), au fost ridicate chiliile și fondată școala, domnitorul Vasile Lupu, preocupat permanent de sporirea averii celor două instituții de

---

¹²Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 371-373.

¹³P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 412

¹⁴Mihail Avădanei, *Așezământul școlar de la Trei Ierarhi prima instituție cu elemente de învățământ superior din Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLVII, nr. 5-6, Iași, 1971, p. 152-153.

¹⁵Ștefan Bârsănescu, *op. cit.*, p. 5; N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1928, p. 25; I. Minea, *Din istoria culturii românești*, vol. I, Iași, Tipografia Inginer Gr. Bejan, 1935, p. 23.

¹⁶Gabriel Bădărău, *Contemporanietatea Colegiului Vasilian de la Trei Ierarhi, o nouă treaptă în dezvoltarea învățământului din Moldova*, în „Teologie și viață”, seria nouă, anul II (LXVIII), nr. 11-12, 1992, p. 151.

¹⁷Petronel Zahariuc, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, p. 274.

cultură, a făcut numeroase danii¹⁸. Școala și mănăstirea s-au bucurat și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea de sprijinul domnitorilor Moldovei, care au întărit vechile danii, le-au înzestrat cu noi venituri și le-au acordat scutiri de dări, printre aceștia numărându-se Gheorghe Ștefan, Gheorghe Ghica, Iliș Alexandru, Gheorghe Duca, fiul lui Antonie Ruset, Antioh Cantemir. La rândul lor, boierii, din dorința de a fi trecuți în pomelnicul mănăstirii Trei Ierarhi, au făcut numeroase danii către acest lăcaș¹⁹.

În afară de înzestrarea școlii cu veniturile necesare, fondatorul a fost preocupat și de asigurarea spațiului necesar pentru desfășurarea activității didactice, de întreținerea și repararea clădirilor școlii. Inițial, cursurile Colegiului Vasilian s-au ținut în chiliile din incinta mănăstirii Trei Ierarhi²⁰. După aproape un an de la fondare, Mihail Furtună a vândut dreptele sale „case din târgul Iașilor, de pe Ulița Ciobotărească [...], binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Vasilie Voievod”²¹. Cel mai probabil, hotărârea domnitorului de a achiziționa aceste case pentru școală a fost determinată de faptul că spațiul pentru funcționarea ei devenise insuficient, în condițiile în care, între timp, au fost depuse moaștele Cuvioasei Parascheva în incinta mănăstirii, a fost înființată o tipografie, iar numărul elevilor de la colegiu a sporit, unii dintre ei având nevoie și de găzduire întrucât această instituție prestigioasă era frecventată de tineri veniți din întreaga Moldovă. În consecință, apreciem că în primul an de activitate Colegiul Vasilian a funcționat în chiliile din incinta mănăstirii Trei Ierarhi, iar din 1641 o parte din cursuri s-au ținut în casele de pe Ulița Ciobotărească. Pe acest loc a fost construită în 1644 o clădire impozantă pentru școală, după planul Colegiului din Kiev, adus de Sofronie Poceațki și realizat de arhitectul Enachi Ctisi²². Potrivit mărturiei episcopului catolic Marco Bandini, la începutul anului 1646 chiliile din incinta mănăstirii au ars, iar în anul următor, Colegiul a fost afectat din nou: „în duminica Sexagesimei, s-au mistuit tot așa alte școli, aflate în alt loc, dar zidurile au rămas întregi sub bolta lor trainică”²³. Cel mai probabil, prin formularea „alte școli, aflate în alt loc”, trebuie să înțelegem clădirile situate nu departe de mănăstire, pe Ulița Ciobotărească. După incendiul din 1646, în incinta mănăstirii a fost ridicată o clădire impozantă, așa cum scria Paul de Alep, în 1653, care menționa că Vasile Vodă, îngrijindu-se de starea culturală a moldovenilor, „a clădit pentru ei, lângă mănăstirea sa, un colegiu mare din piatră”²⁴. În ceea ce privește clădirea școlii situată pe Ulița Ciobotărească, nu putem preciza data la care a fost refăcută, însă, în 1666 reparațiile fuseseră finalizate. Colegiul Vasilian și-a desfășurat activitatea și în perioada următoare în clădirea de lângă feredelul domnesc, fiind menționată și în actele emise în 1668 și 1676, de Iliș Alexandru și, respectiv,

¹⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, p. 352, pp. 363-364, pp. 365-369, p. 374, p. 376, pp. 376-381.

¹⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 395, p. 408, p. 506; vol. II, editat de Ioan Caproșu, p. 124, p. 263, pp. 275-276, p. 291, pp. 296-297, p. 427, pp. 494-497; vol. III, editat de Ioan Caproșu, p. 130.

²⁰ Petronel Zahariuc, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, pp. 255, 274.

²¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, pp. 381-383.

²² Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 8.

²³ Marco Bandini, *op. cit.*, p. 246.

²⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, p. 46.

Antonie Ruset²⁵, vol. II, p. 123, pp. 182-184, 401-402..

În Colegiul de la Trei Ierarhi influența ruteană, care aducea elemente din spiritul umanist occidental, nu a durat foarte mult, locul ei fiind luat de cea greacă, încă din timpul domnitorului Vasile Lupu. Schimbarea a reprezentat și o consecință a disputelor interne din cadrul Bisericii Ortodoxe, unde se dădea o luptă acerbă între curentul reformist, susținut de ruteni, în frunte cu mitropolitul Petru Movilă, și curentul tradiționalist, susținut de preoții greci. Triumful curentului tradiționalist, patronat de greci, în Biserica Ortodoxă a dus la sporirea influenței acestei culturi în țările Române și, implicit, în învățământ, materializată prin înlocuirea profesorilor kieveeni de la școala înființată de Vasile Lupu, cu cei greci.

În ceea ce privește evoluția Colegiului de la Trei Ierarhi în timpul domnitorului Gheorghe Ștefan, au fost formulate mai multe ipoteze. Unii cercetători au apreciat că actul emis la 2 aprilie 1656 ar fi o falsificare a lui Gheorghe Asachi în vederea obținerii pentru școala românească a veniturilor mănăstirii²⁶ sau că acest domnitor - din cauza urii pe care o nutrea față de predecesorul său - a desființat Colegiul Vasilian²⁷. La polul opus se situează cei care au considerat că instituția fondată de Vasile Lupu a fost restaurată prin revenirea profesorilor kieveeni și înlăturarea elementului grec²⁸. Considerăm că Gheorghe Ștefan a preluat domnia ca exponent al „boierilor de țară”, nemulțumiți de influența sporită a grecilor în conducerea statului, iar la începutul conducerii sale, nu a manifestat sentimente favorabile față de aceștia. Deși poziția antigrecească a lui Gheorghe Ștefan din prima parte a domniei reprezintă o certitudine, nu putem susține că domnitorul i-a alungat pe dascălii greci de la Colegiul Vasilian și i-a readus pe cei kieveeni. Apreciem că, prin hrisovul emis la 2 aprilie 1656, Gheorghe Ștefan a reconfirmat în cea mai mare parte hotărârile luate de către înaintașul său, exprimându-și admirația față de profesorii ruteni și regretul că „au fost izgoniți din mănăstire”. Apoi, le-a atras atenția călugărilor greci că nu au adus „nici un folos de învățatură”, că nu și-au făcut datoria de a aduce profesori buni pentru școala și i-a pedepsit, reconfirmând hrisovul, dar cu câteva modificări. Astfel, Gheorghe Ștefan i-a scutit doar de „dările mărunte de peste lună [...], iar alte mari dări împărătești și alte angarale ce se întâmplă în țară, să dea și ei împreună cu ceilalți”²⁹.

Avântul școlii, înregistrat în timpul domniilor lui Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, a fost întrerupt de răscoala antiotomană din 1658-1661, care a determinat intervenția oștilor turcești și tătarăști, orașul Iași fiind de mai multe ori prădat și pustiit. Cu toate acestea, instituția a fost reorganizată rapid, în timpul domnitorului Iliș Alexandru.

²⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*

²⁶ Printre istoricii care au socotit acest document fals ori și-au exprimat îndoiala asupra autenticității lui, în întregime sau parțial, se numără: P. P. Panaitescu, Petru Movilă. Studii, p. 74; N. Iorga, op. cit., p. 13; Valerian Popovici, *Învățământul în limba națională până la anul 1860, în Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, Intreprinderea Poligrafică, 1960, p. 37. Această ipoteză a fost combătută cu argumente solide de către N. C. Enescu, în articolul *Autenticitatea documentului dat de Gheorghe Ștefan Vodă la 2 aprilie 1656, privind dania domnitorului Vasile Lupu pentru școala de la mănăstirea Trei Ierarhi*.

²⁷ Nicolae Popescu-Făurei, *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1904, p. 34.

²⁸ V. A. Urechia, op. cit., p. 9; Constantin I. Andreescu, op. cit., p. 9.

²⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, pp. 475-477.

dru, aceasta funcționând, așa cum atestă două acte prin care domnitorul reconfirmă veniturile mănăstirii Trei Ierarhi provenite de la feredeul din Iași în urma disputei cu mănăstirea Golia³⁰.

În perioada domniei lui Gheorghe Duca, biserica Trei Ierarhi s-a bucurat de o mare atenție din partea acestuia, care era un mare admirator al ctitorului ei și un aprig apărător al culturii grecești răspândită și prin intermediul Colegiului Vasilian. Chiar dacă nu putem vorbi de transformarea acestuia într-o adevărată Academie grecească, considerăm că ea a fost reorganizată și mărită. În vara și toamna anului 1669 conducerea mănăstirii achiziționa numeroase terenuri, „cu case gata”, toate fiind situate în jurul mănăstirii Trei Ierarhi³¹. Nu este exclus ca inițiativa să fi aparținut mitropolitului Dosoftei, care, în aceeași perioadă, își dădea toată silința să răspândească cultura în Moldova și să repare școlile aflate în declin.

În cei trei ani de domnie, Antonie Ruset a fost preocupat de asigurarea veniturilor mănăstirii Trei Ierarhi și școlii, reconfirmând lăcașului scutirea de unele dări, dreptul de a lua vamă de la fiecare car cu marfă ce intra sau ieșea din târg și întărind stăpânirea asupra feredeului cel mare³². După această domnie, informațiile documentare referitoare la Colegiul Vasilian sunt sporadice. Este posibil ca domnitorul Constantin Duca, „om cărturar și învățat”, să fi luat măsuri de reorganizarea a acesteia, în condițiile în care a fost în corespondență permanentă cu învățatul patriarh Hrisant Notara³³, însă prima mențiune sigură datează din timpul celei de a doua domnii a lui Antioh Cantemir. Prin hrisovul din 1 martie 1706 domnitorul a hotărât dările mănăstirilor către Visterie și cuantumul cu care acestea contribuiau la dezvoltarea școlilor³⁴. Proiectul său de reorganizare a școlilor a fost finalizat în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, în 1714, când s-au pus bazele unui colegiu grecesc.

În concluzie, Colegiul Vasilian - înființat la 9 mai 1640 - a fost o instituție care, dincolo de dimensiunea religioasă, specifică pentru acea perioadă, s-a apropiat prin tematică și structură de cele similare din Apus, fiind, indirect, un instrument de răspândire a ideilor umaniste în Moldova. Limba latină a ocupat un loc important în programă, stând la baza studiilor din cadrul acestei școli, însă, treptat, locul ei a fost luat de cea greacă. Colegiul Vasilian a jucat un rol important în evoluția învățământului din Moldova, reprezentând fundamentul învățământului secundar și superior, deoarece era o instituție care grupa studiile corespunzătoare ambelor trepte de învățământ din zilele noastre. Deși Colegiul a fost reorganizat succesiv, purtând diferite denumiri, respectiv școala domnească din anul 1714, apoi Academia domnească din 1764 și Gimnaziul Vasilian din 1828, nu putem vorbi de mai multe instituții, fiind vorba de o singură școală, aflată într-un permanent proces de modernizare.

Prof. dr. Adriana RADU
Colegiul Național din Iași

³⁰ *Ibidem*, vol. II, pp. 122-124, pp. 182-184.

³¹ *Ibidem*, vol. II, pp. 256-257, pp. 257-258, pp. 258-259, pp. 268-274.

³² *Ibidem*, vol. II, p. 393, pp. 394-395, pp. 401-402.

³³ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, p. 242, p. 323.

³⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, pp. 268-276.